

4. Синявська О.Ю. Засоби забезпечення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України (організаційно-правові питання) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / О.Ю. Синявська. – Харків, 2001. – 215 с.
5. Кравченко Ю.Ф. Актуальні проблеми реформування ОВС України (організаційно-правові питання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Ю.Ф. Кравченко ; Ун-т внутр. справ. – Харків, 1998. – 19 с.
6. Кобец П. Государственная защита сотрудников органов внутренних дел: проблемы и решения : [монографія] / П. Кобец, А. Севрюков. – М. : Ин-т совр. права, 2001. – 96 с.
7. Наливайко О.І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О.І. Наливайко. – К., 2002. – 178 с.
8. Бервено С.М. Проблеми договірної права України : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С.М. Бервено. – К., 2006. – 440 с.
9. Бандурка О.М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ : [підруч.] / О.М. Бандурка, В.О. Соболев. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 480 с.
10. Вилейта А.П. Личные неимущественные правоотношения по советскому гражданскому праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Вильнюс : Вильнюс. гос. ун-т им. В. Капсунаса, 1967. – 19 с.
11. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України № 2713-IV від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.
12. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України № 2782-XII від 16.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
13. Про пробацію : Закон України № 160-VIII від 05.02.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.

УДК 343.3

НСБИТОВ А.А.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ СЕКСУАЛЬНОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ

У статті досліджено кримінологічну характеристику злочинних об'єднань, що займаються сексуальною експлуатацією. Обґрунтовано, що саме якісна кримінологічна характеристика таких об'єднань дає змогу розробити й ефективно реалізувати дієві заходи щодо запобігання вказаним злочинам.

Ключові слова: сексуальна експлуатація, торгівля людьми, злочинне об'єднання, кримінологічна характеристика, особа злочинця.

В статье исследовано криминалистическую характеристику преступных объединений, занимающихся сексуальной эксплуатацией. Обосновано, что именно качественная криминалистическая характеристика таких объединений дает возможность разработать и эффективно реализовать действенные меры по предотвращению указанных преступлений.

Ключевые слова: сексуальная эксплуатация, торговля людьми, преступное объединение, криминалистическая характеристика, личность преступника.

The article studied the concept of criminal association which deals with sexual exploitation, and provided a detailed description of it. It is proved that it is a qualitative criminological characteristic of such organizations allows developing and effectively implementing effective measures for the prevention of this type of crime.

Key words: sexual exploitation, human trafficking, criminal association, criminological characteristics, identity of the offender.

© НСБИТОВ А.А. – кандидат юридичних наук, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (Національна академія внутрішніх справ)

Вступ. На шляху розбудови демократичної та правової держави європейського зразка для України першочерговим завданням є вдосконалення правових та організаційних засад функціонування ефективної системи запобігання злочинам, яка ще цілком не відповідає очікуванням громадян щодо забезпечення належного рівня особистої та публічної безпеки.

У сучасному світі сексуальна експлуатація щороку набуває все більшого поширення. Особливу стурбованість викликає залучення до неї неповнолітніх і малолітніх, що в разі загострює не без того тяжку ситуацію. Окрім того, останнім часом велика кількість злочинів вказаної категорії вчиняється злочинними об'єднаннями, внаслідок чого кількість правопорушень невпинно зростає, водночас як можливість їх попередження, розкриття та розслідування знижується.

Стан наукового дослідження. Проблеми сексуальної експлуатації в кримінально-правовому та криминологічному вимірі досліджували у своїх роботах П.П. Андрушко, Ю.М. Антонян, І.О. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.В. Вітвицька, Б.В. Волженкін, Н.О. Горб, В.Т. Дзюба, В.В. Дзундза, А.І. Долгова, О.О. Дудоров, А.І. Єлістратов, О.М. Ємець, О.М. Ігнатов, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, В.В. Кузнецов, В.А. Ломако, Н.О. Лопашенко, М.І. Мельник, М.П. Михайленко, В.О. Навроцький, В.В. Налуцишин, Р.П. Олійничук, В.І. Осадчий, М.І. Панов, О.В. Паньчук, Г.І. Піщенко, С.П. Репецький, О.П. Рябчинська, А.В. Савченко, Н.О. Семчук, П.П. Сердок, В.М. Смітєнко, В.В. Сташис, А.Х. Степанюк, В.Я. Тацій, Ю.М. Ткачевський, А.П. Тузов, Є.В. Фесенко, В.Д. Філімонов, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун, Н.М. Яриш, С.С. Яценко та ін.

Проте комплексно питання запобігання сексуальній експлуатації в Україні не вирішувались, а дослідження стосовно злочинних об'єднань, що займаються такою діяльністю, й загалом відсутні.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення складових характеристики злочинних об'єднань, що займаються сексуальною експлуатацією.

Результати дослідження. Проведений аналіз матеріалів кримінальних справ (проваджень) за ст.ст. 149, 301–303 Кримінального кодексу України свідчить про те, що вказана категорія злочинів вчиняється у групі за попередньою змовою або організованою групою, до кримінальної відповідальності здебільшого притягаються особи, які суміщають функції вербувальника та перевізника.

Для злочинних угруповань, що спеціалізуються на торгівлі людьми, властивим є такий розподіл ролей: замовник, організатор, вербувальник, перевізник, допоміжний персонал (диспетчери, бойовики-охоронці, водії, особи, які надають приміщення для сексуальної експлуатації жертв). З'ясовано, що нині існує тенденція перетворення на вербувальників колишніх жертв від сексуальної експлуатації.

Порівняння соціально-демографічних портретів чоловіків та жінок-вербувальників дає можливість констатувати, що ними виступають працездатні й повнолітні особи в розквіті фізичних сил (20–30 років), які, маючи антисуспільні настанови, не бажають знайти законних шляхів заробітку та розглядають вербувальну діяльність як можливість швидкого збагачення.

Особи, які займаються сексуальною експлуатацією, дають потенційній жертві надію на швидке збагачення без фізичних чи інтелектуальних зусиль, асоціюючи роботу за кордоном із відпочинком та формуючи в такий спосіб хибне уявлення про те, що їх там чекають, будуть піклуватись, не завдаватимуть фізичних і психічних страждань, не обмежуватимуть свободу. Традиційно для вербування потенційних жертв сексуальної експлуатації застосовують активний обман, що може мати різні форми, зокрема:

- стягнення коштів, що перевищують суму витрат, пов'язаних з оформленням документів та віз (втягнення в боргову кабалу) (24% опитаних);
- виготовлення й надання підроблених документів для виїзду за кордон, не повідомляючи про це жертву, яка буде ними користуватись (74%);
- обман щодо розміру заробітної плати, умов праці та проживання, виду занять за кордоном (53%);
- здійснення підготовки осіб, установлення випробувального терміну з умовою, що особа в цей час буде навчатись, але заробітна плата не виплачуватиметься тощо (17%).

Пасивний обман полягає у неповідомленні та навмисному приховуванні істотних умов щодо виду діяльності та реальних умов заняття нею: неповідомлення про боргову кабалу, неповідомлення про «неформальну систему штрафів», приховування інформації щодо необхідності або ж обов'язковості надання послуг сексуального характеру одному чи декільком клієнтам тощо.

Власне обман під час працевлаштування за кордоном, як правило, виявляється через кілька днів після прибуття, коли після приїзду жінок зустрічають та передають сутенерам, які відбирають документи і створюють умови матеріальної та фізичної залежності з метою подальшої

експлуатації. Торгівці людьми з метою їх подальшої комерційної сексуальної експлуатації не завжди повною мірою усвідомлюють протиправний характер своєї поведінки. У разі виникнення претензій з боку потерпілих українські постачальники звинувачують у всьому іноземних роботодавців, указуючи на те, що в них не було з останніми домовленості про експлуатацію потерпілих чи потерпіла сама звернулася за допомогою у працевлаштуванні.

Злочинні угруповання для вербування все частіше використовують «підставних» осіб, оскільки останніми роками у вітчизняних засобах масової інформації набула розголосу інформація про діяльність міжнародних синдикатів, що спеціалізуються на сексуальній експлуатації. Це сприяло посиленню обережності серед осіб, які прагнуть знайти роботу за кордоном. Як вербувальників використовують осіб, які користуються авторитетом у місці постійного проживання. Рекламуючи за винагороду заздалегідь обумовлені торговцями привабливі аспекти майбутньої роботи, такий вербувальник використовує уже не тільки економічну, а й психологічну мотивацію потенційної жертви та, користуючись її прихильністю, обходить бар'єр недовіри.

Так, винуватий, будучи значно старшим за віком (54 роки), маючи великий життєвий досвід і достеменно знаючи про нестійку систему життєвих цінностей та пріоритетів неповнолітньої потерпілої, у процесі неодноразових зустрічей надавав хибні поради та підтримував бажання потерпілої виїхати на роботу за кордон. Чоловік переконливо розповідав неповнолітній про переваги роботи в секс-індустрії Ізраїлю, де шляхом надання сексуальних послуг можна заробити велику суму грошей при мінімальних фізичних і психологічних затратах [1].

Нерідко вербувальники поєднують дві функції – вербувальника й перевізника. У таких випадках вони «відповідальні» не лише за підбір та «умовляння» потенційних жертв торгівлі людьми з метою їх подальшої комерційної сексуальної експлуатації, а й за «доставку товару» до місця призначення.

На кожній стадії є конкретна особа, яка відповідає за певний етап залучення й експлуатації жертв. Жертву сексуальної експлуатації підбирають під конкретного замовника. При цьому необов'язково, щоб замовник особисто відстежував процес залучення потенційної жертви. Зазвичай функції вербувальника є відокремленими від функцій сутенера (експлуататора).

Безпосередні експлуататори жертв (інформації про них небагато) – це особи, до обов'язків яких належить ужиття заходів для того, щоб продані особи «сумлінно працювали». Як правило, саме вони роз'яснюють жертвам їхні обов'язки, контролюють процес експлуатації, стежать за сплатою клієнтами винагород та забезпечують ізоляцію від оточуючих жертв торгівлі людьми з метою їх подальшої комерційної сексуальної експлуатації.

Замовником та сутенером може бути одна й та сама особа. Дані про таких осіб також є мізерними, оскільки вони залишаються під «прикриттям» правоохоронних органів або інших державних структур.

Діяльність же допоміжного персоналу спрямовано на дотримання жертвами дисципліни, організацію зв'язку між жертвою та «покупцем живого товару», доставкою їх до останнього.

За нашими даними, допоміжним персоналом у процесі сексуальної експлуатації є:

- диспетчери, які прикривають злочинну діяльність, маскуючи її під надання різноманітних послуг, приймають замовлення від клієнтів та передають їх сутенерам, забезпечують зв'язок між різними структурними частинами злочинної організації;

- бойовики-охоронці, які супроводжують жінок до місця перебування клієнта, контролюють їхнє повернення, отримують від клієнтів кошти, охороняють приміщення, де перебувають жертви експлуатації, беруть участь у конфліктах із конкурентними злочинними об'єднаннями, застосовують насилля до жінок, які не бажають підкорятись, наглядають за добросовісністю виконання жертвами своїх «трудових обов'язків», «переконують» їх у необхідності працювати, забезпечують фізичну ліквідацію непридатного трудового ресурсу;

- водії, які не лише відповідають за доставку жінок до клієнтів, а й можуть також виконувати функції охоронців;

- особи, які надають приміщення для сексуальної експлуатації жертв [2, с. 68].

Організація сексуальної експлуатації охоплює також «корупційне супроводження», що є обов'язковою умовою її тривалості та масштабності. Так, у двох із трьох організованих злочинних групах, діяльність яких здійснювалась у Миколаївській області і була спрямована на торгівлю людьми з метою їх подальшої комерційної сексуальної експлуатації, корупційний супровід здійснювали співробітники правоохоронних органів, на яких покладалася обов'язок забезпечення оперативного-розшукової діяльності групи. Їхні функції полягали в приховуванні діяльності злочинної групи шляхом застосування навичок оперативної роботи, розроблення заходів конспірації злочинної діяльності, варіантів поведінки учасників групи в разі їхнього затримання, здійснення

охоронних заходів, розроблення єдиних правил поведінки для членів організованої групи та по-
вій, контролю за їхнім виконання та застосування заходів до порушників [3].

Перелік осіб, залучених до процесу сексуальної експлуатації, був би неповним без «спо-
живача» таких послуг, оскільки йому належить визначна роль у поширенні масштабів сексуаль-
ної експлуатації. Саме попит породжує пропозицію на різноманітні форми експлуатації людини
людиною.

Залежно від якісної характеристики волі (сильна – слабка) всіх учасників організованих
злочинних груп, що займалися сексуальною експлуатацією, можна поділити на кілька груп. Пер-
ша група представлена злочинцями із сильною волею (15–20%). Такі люди холоднокровні, спо-
кійні, цілеспрямовані у своїх протиправних діях, їм притаманні організаторські здібності, які
роблять їх не просто активними учасниками злочинної діяльності, а й її лідерами. До другої
групи належать особи з досить сильною волею. Ці злочинці – активні учасники приготування до
злочину й активні виконавці самого злочину. Через відсутність явного лідера в злочинній групі
вони грають роль найбільш активних виконавців (60–65%). До третьої групи (20–25%) належать
особи з недостатньо сильною волею. Найчастіше це другорядні учасники злочину, переважно
посібники та особи, які вчинили злочин під впливом погроз, умовлянь, прохань інших осіб.

Визначення основних дійових осіб сексуальної експлуатації дає змогу виокремити етапи
залучення потенційних жертв та напрацювати способи запобігання і припинення фактів сексуаль-
ної експлуатації, оскільки неможливо протидіяти явищу, не знаючи його внутрішнього механізму.

Вивчення соціально-демографічних характеристик осіб, які займаються сексуальною
експлуатацією, дає можливість з'ясувати коло осіб, схильних до злочинної діяльності з метою
проведення профілактичної роботи. Така інформація є особливо цінною для працівників митної і
прикордонної служб, тому що саме ті, хто займаються сексуальною експлуатацією, зазвичай самі
супроводжують своїх жертв за кордон.

Соціально-демографічна, морально-психологічна та кримінально-правова характери-
стики перебувають у нерозривному зв'язку й інколи породжують одна одну.

Наведені вище ознаки не вичерпують змісту структури та головних рис криминологічної
характеристики особи, яка вчиняє злочини, пов'язані з дитячою порнографією, і лише контурно
окреслюють уявлення про його сутність, тип, характер та рушійну силу поведінки. Особа, яка
вчиняє злочини, пов'язані з дитячою порнографією, потребує значно глибшого наукового до-
слідження з боку криминології, психології, психіатрії, кримінального права. Водночас наші дані
доволі переконливо свідчать про те, що саме криминологічна характеристика особи, яка вчиняє
злочини, пов'язані з дитячою порнографією, дає змогу розробити й ефективно реалізувати захо-
ди запобігання цьому виду злочинів.

Виходячи з викладеного та отриманих під час дослідження даних, можна в загальних
рисах описати осіб, які вчиняють злочини, перебуваючи в злочинних об'єднаннях що займаються
сексуальною експлуатацією. Здебільшого це чоловіки (80,8%), які не зайняті суспільно корисною
працею (19,7%). Найчастіше ці особи не перебувають у шлюбі (30,2%). За віковою характери-
стикою переважають особи віком 35–50 років (44,5%), які мають вищу, незакінчену вищу освіту
(17,5%) або повну середню освіту (24,6%), володіють технічними навичками роботи з телекому-
нікаційними мережами.

Серед злочинців, які займаються сутенерством або втягненням у заняття проституцією,
найбільший прояв активності спостерігається у віковій групі від 31 до 40 років [4]. Щодо висо-
ких вікових меж самих сутенерів, то варто зазначити, що це пояснюється тим, що для організації
заняття проституцією потрібен певний життєвий досвід, організаційні здібності, деяка обізна-
ність щодо методів діяльності правоохоронних органів, а також певні зв'язки з працівниками
цих структур, можливості придбання та використання різних технічних засобів і пристроїв для
проведення негласних заходів.

Щодо освітнього рівня осіб, які вчиняють ці злочини, то варто зазначити, що згідно із
статистичними даними більшість осіб, які вчинили зазначені злочини, на момент вчинення зло-
чину мали вищу освіту – 17,5% злочинців; незакінчену вищу освіту – 17,5%; повну середню
освіту – 24,6%; середню спеціальну освіту – 7,0%; неповну середню освіту – 12,4%; початкову
освіту – 7,0%; ніде не навчались і не працювали – 14,0%. На підставі цих даних можна зробити
висновок, що найбільше злочинів даної категорії вчиняють особи, які мають середню освіту,
оскільки вона була обов'язковою в Радянському Союзі, що й зумовило такий рівень освіти в
більшості злочинців.

Отже, у нашому випадку низький рівень освіти не є визначальною ознакою, проте суттєво
впливає на поведінку осіб у злочинних об'єднаннях, які вчиняють злочин, що розглядається.

За узагальненими матеріалами вивчених кримінальних справ (проваджень) більшість осіб, які в складі групи займалися злочинними діями, що пов'язані із сексуальною експлуатацією, офіційно були безробітними, хоча працездатними 19,7%. Серед виявлених осіб були й підприємці (15,8%), часто ці підприємства були лише прикриттям їхньої злочинної діяльності (власники саун, готелів, салонів краси, модельних агентств, служби таксі та ін.), службовці (14,5%) та керівники (10,5%). У 10,5% випадків злочини, пов'язані із сексуальною експлуатацією, вчиняли робітники, у 8,0% – непрацездатні особи й у 1,3% випадків – студенти [5, с. 276].

Розглядаючи масив кримінальних справ (проваджень), порушених за ст.ст. 301–303 КК України, ми не виявили жодної, в якій суб'єктом даного злочину був державний службовець чи посадова особа. Тому викликає запитання про доцільність встановлення кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ст.ст. 301–303 КК України службовою особою з використанням свого службового становища.

Можна зробити висновок, що у вивчених кримінальних провадженнях у 47,4% випадків злочин було вчинено шляхом втягнення в заняття проституцією, коли внаслідок дій винного інша особа схиляється до заняття проституцією. У 38,1% випадків наявним було безпосередньо сутенерство як дії особи із забезпечення заняття проституцією іншою особою. І в 14,5% цей злочин було вчинено шляхом примушування до заняття проституцією, найчастіше з використанням обману (59,2%), вразливого стану потерпілої особи (25,4%), шантажу (9,3%), із застосуванням або погрозою застосування насильства (6,1%).

Як показали результати дослідження, більша частина осіб, які вчинили вказаний злочин, не були судимі (77%). Попередня судимість цієї категорії осіб здебільшого була пов'язана з вчиненням злочинів проти моральності, статевої свободи та недоторканності, проти власності.

У більшості осіб, які вчинили злочин, що розглядається, відсутні моральні принципи та переконання, зазвичай у них спостерігається дещо примітивний, звужений світогляд.

Висновки. Вивчення характеристик злочинних об'єднань, які займаються сексуальною експлуатацією, дає можливість з'ясувати коло осіб, схильних до злочинної діяльності з метою проведення профілактичної та попереджувальної роботи. Така інформація є особливо цінною для працівників митної і прикордонної служб, тому що особи, які займаються сексуальною експлуатацією, зазвичай самі супроводжують своїх жертв за кордон.

Виходячи з викладеного та отриманих під час дослідження даних, можна зробити висновок, що характеристика злочинних об'єднань, які займаються сексуальною експлуатацією, є надзвичайно важливою на всіх етапах попередження, розкриття та розслідування вказаної категорії правопорушень. Адже володіючи інформацією щодо кримінологічних ознак злочинних об'єднань, правоохоронні органи матимуть змогу максимально ефективно запобігати вказаним злочинним діянням.

Список використаних джерел:

1. Вирок Комсомольського міського суду Полтавської області у кримінальній справі № 1-30/07 від 13.06.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
2. Небитов А.А. Загальні засади торгівлі людьми в Україні / А.А. Небитов // Митна справа. – 2010. – № 6. – Ч. 2. – С. 68.
3. Козаченко А.В. Незаконная миграция и торговля людьми на юге Украины: уровень распространённости и способы противодействия / А. В. Козаченко. – Одесса : Одес. центр по изучению организованной преступности и коррупции. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inter.criminology.org.ua/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=466>.
4. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2004–2014 рр. : [стат. зб.]. – К. : ВПЦ МВС України, 2015. – 201 с.
5. Небитов А.А. Сексуальна експлуатація в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : [монографія] / А.А. Небитов. – К. : Освіта України, 2016. – 464 с.